

Magí Sunyer

Universitat Rovira i Virgili

No cal una gran ciutat per obtenir una atenció general, fins i tot universal, cap a la població per raons literàries; cal, en primer lloc, una gran obra literària. O més d'una, quantes més, millor. Josep Maria Llompart, a propòsit d'una de les novel·les que utilitzarem, afirmava que “no hi ha dubte que les lentes i petites ciutats provincials —com és ara Tarragona— afavoreixen la creació de subtils universos ficticis”.¹ En efecte, Rouen no és una metròpoli de renom planetari, però ens interessa seguir-hi l'itinerari de la senyora Bovary, potser fins i tot llogar un fiacre com aquell “tancat com una tomba i sacsejat com un vaixell” que va acollir Emma i Léon durant una llarga estona, per recrear-ne el recorregut; i de la mateixa manera que amb Rouen, s'esdevé amb tantes viles i ciutats que ens interpel·len sobretot perquè tenen una gran peça literària que ho justifica, l'exemple més universal de les quals ve donat en el Dublín del Bloomsday, una població que tampoc no se situa, ni ara ni quan James Joyce va escriure la famosa novel·la, en el centre de la modernitat ni de l'activitat artística.

Però no tot es resol amb una gran peça literària. També resulta imprescindible que estigui àmpliament promocionada, que arreu, o en una zona extensa, se la reconegui com a obra mestra, s'hagi creat al seu voltant una aura de prestigi que hagi provocat adhesions suficients per induir a l'esforç que suposa desplaçar-se per tal de recrear-la. Fins i tot hauríem d'admetre que, a aquests efectes, la popularitat passa per sobre de la qualitat, que un *best-seller* pot estirar més un turista cultural que no pas un *capolaboro* literari i, arribats en aquest punt, topem amb

¹ Josep Maria Llompart, pròleg a Josep Anton Baixeras, *L'anell al dit*, Barcelona, Proa, 1964, p. 5. Aquest article forma part de la investigació del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) (2009 SGR 644) i del projecte FFI2009-08202/FILO del Ministeri d'Educació i Ciència.

una dificultat: la capacitat de la literatura catalana per generar fenòmens d'atracció universal és migrada. Algun dia, potser, esperem-ho, turistes de les antípodes resseguiran els carrers d'Istanbul o les aigües de la Mediterrània amb el *Tirant lo Blanc* a la mà, o qualsevol de les nostres ciutats amb un llibre a partir del qual no sabran prescindir de reconèixer-ne els topònims, però de moment el consum és intern i limitat. Les persones que treballen cada dia en escriptors tan acceptats com Jacint Verdaguer, Josep Pla o Joan Fuster saben millor que ningú els esforços que han d'esmerçar en aspectes de la promoció que hauríem d'esperar que ja vinguessin donats no tan sols pel sistema educatiu sinó també per un reconeixement social resultat de l'activació d'uns mecanismes que ara tenen un funcionament problemàtic. Afegim-hi que, mostra alhora de feblesa estructural i de possibilitat d'intervenció, fins i tot per a aquest mercat domèstic, el cànon literari català és fràgil i mòbil. Un exemple d'aquesta mobilitat, sense sortir dels marges que ens proporciona Espais Escrits: és evident que l'any 2011 Artur Bladé Desumvila és molt més reconegut i acceptat que una dècada enrere, i també que això s'ha produït com a conseqüència de l'aplicació d'un pla ben ordit i desenvolupat. Tanmateix, hi ha uns prestigis assentats, i continua essent més difícil atreure visitants a Benissanet —i no tan sols per raons geogràfiques— ja no dic que a Folgueroles, Palafrugell o Sueca, sinó també que a Valls, on no es disposa de la infraestructura promocional que hi ha en aquests tres indrets, però, sens dubte, Narcís Oller és un escriptor ben situat en aquest estantís cànon —no tan sols a l'acadèmic, sinó també al popular. Si es vol aconseguir un èxit, calen uns escriptors acceptats tan generalment com sigui possible i unes entitats que procurin mantenir-ne i ampliar-ne el coneixement.

Tarragona: experiències i possibilitats

Tarragona ha estat una ciutat oficial des del temps dels romans, només amb un parèntesi en l'Alta Edat Mitjana. En aquesta condició, ha assolit un protagonisme notable: primera ciutat de la península i, en un període, segona de l'Imperi Romà, fins a la pèrdua de lideratge a favor de Barcelona, a partir de l'establiment de la breu cort d'Ataülf a Barcino i, sobretot, des del predomini medieval dels comtes de

Barcelona; recuperació d'un caràcter oficial, ja subsidiari, per via eclesiàstica, com a arquebisbat del Principat; afegit, en el segle XIX, de la capitalitat de província i d'una importància creixent del port que li van acabar d'imprimir aquest caràcter eminentment oficial que no va sofrir alteracions, i encara parcials, fins a la instal·lació de la indústria química en el Camp que duu el seu nom, l'establiment d'estudis universitaris i l'augment exponencial de població que ha experimentat en els darrers quaranta anys.

Aquestes circumstàncies li han comportat uns avantatges i uns inconvenients. La proximitat del poder —ni que sigui secundari— proporciona un patrimoni i facilita moltes coses que d'altra manera poden costar molt d'aconseguir però també pot afavorir un menor esforç, una acomodació. Les qualitats afegides de bellesa física —paisatgística— i clima benigne —“tot l'any és com una primavera”, ja en va escriure Florus, que va assegurar que la còpula entre Júpiter i Europa s'havia esdevingut en una de les platges tarragonines— només destorbat per un excés d'humitat a l'estiu, comú a les ciutats marítimes de la Mediterrània, la converteixen en un petit paradís amenaçat per les fumeres i els tancs petroquímics —amenaces davant les quals no és difícil aclucar els ulls, ni que l'olfacte sovint no permeti l'evasió—, i la faula explica que ni Adam ni Eva es preocupaven d'altra cosa que del gaudi fins que no van ser expulsats de l'Edèn. Això devia copsar, amb intuïció de gran poeta, Vicent Andrés Estellés quan, com a resultat tot just d'uns quants dies d'estada en viatge de nuvis, va escriure'n, a *Ciutat a cau d'orella*, aquesta lapidària i precisa definició: “Oh tu, ciutat del quasi, mai del ja!”.² D'això es lamenten els tarragonins més actius, per altra banda aproximadament de la mateixa manera que ho fan els habitants inquietos d'altres ciutats, pobles i contrades.

Aquests trets constitutius afecten l'assumpte que ens ocupa: Tarragona té un ric patrimoni literari que s'ha començat a treballar, però no existeix una explotació dels productes elaborats, tal com els exemples d'alguns dels centres adscrits a Espais Escrits o de ciutats europees i d'altres latituds ensenyen que es pot fer per aconseguir uns resultats, de manera que els esforços que puntualment s'hi han

² Vicent Andrés Estellés, *Ciutat a cau d'orella*, dins *Obra completa 6: Les Homilies d'Organyà*, València, Eliseu Climent, 1981, p. 12.

esmerçat i s'hi esmercen es perden d'una manera lamentable. Com que de tristeses en trobem a totes les cases i val més no dedicar gaire temps a llepar-se les ferides, exposaré de manera breu l'actuació que s'ha dut a terme en aquest camp i dedicaré la resta d'aquesta intervenció a mostrar, a partir de l'exemple tarragoní, com la literatura pot servir per interpretar una ciutat.

Gran part —la major— de les realitzacions dutes a terme en l'apartat de rutes literàries tarragonines està relacionada amb la sensibilitat cap al fet literari que es va generar a l'ajuntament de la ciutat a partir de 1999 com a conseqüència de l'acció d'un escriptor en funcions de tècnic, responsable de cultura, que va ordenar l'àrea amb una gran eficàcia. En va sorgir, entre altres, el projecte Tardor Literària que, des de la substitució del seu impulsor, s'ha esllanguit, exànime —sense que la crisi actual, tan oportuna per a justificacions de tota mena, hi hagi tingut res a veure—, tant que a partir de l'any 2007, el Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili ha hagut de suplir, parcialment i amb escassos mitjans, el desinflament d'interès municipal per la literatura, reconduït cap a una subvenció que cada any es fa gruar i minva més.

D'una o altra manera, en aquestes coordenades, s'han dut a terme, amb un èxit notable d'assistents, rutes literàries sobre els següents escriptors o indrets: Vicent Andrés Estellés, Josep Yxart, Josep Pin i Soler, la Rambla, Joan Puig i Ferrer —en autocar, des de Tarragona a Alcover, la Selva, Reus, Salou i retorn a la ciutat d'origen—, Artur Bladé Desumvila, Maria Aurèlia Capmany, Josep Anton Baixeras i Olga Xirinacs. Amb una única excepció, ja apuntada, totes pels carrers de Tarragona i gairebé totes en una sola i abandonada ocasió —algunes, per abundància de públic, es van repetir pocs dies després, i les de Maria Aurèlia Capmany i Josep Anton Baixeras s'han recorregut tres i dues vegades respectivament. Aquestes darreres són les úniques que s'han publicat.³ Encara, en un parell d'ocasions, se n'ha confegit una de mixta que ha assumit la funció de presentació de la ciutat literària⁴ i

³ Josep Anton Baixeras. *Selecció de textos. A cura de Joan Cavallé i Magí Sunyer*. Tarragona, Fundació Mútua Catalana, 2010. Jaume Vidal Alcover i Maria Aurèlia Capmany. *Selecció de textos. A cura de Magí Sunyer i Montserrat Palau*. Tarragona, Fundació Mútua Catalana, 2011.

⁴ En ocasió de les Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Tarragona dels dies 12 i 13 de juny de 2009 i de les Jornades Internacionals "Literatura i Identitat Nacional: el cicle de la

el 2011 la Biblioteca Pública n'ha elaborat una en commemoració del bicentenari del setge de la ciutat durant la guerra del Francès. L'inventari no és menyspreable, però és una llàstima que aquest esforç s'hagi aprofitat tan poc: ni oferiment a grups escolars, ni promoció per internet, ni organització de cap mena en una ciutat que pretén destacar pel turisme cultural.

Tanmateix, tal com ha exposat Joan Cavallé en el magnífic llibre *Tarragona escrita. La ciutat vista pels escriptors*,⁵ són molts, i de molt antic, els literats que s'han referit a la ciutat de Tarragona o hi han situat l'escenari dels seus textos. Els trenta-dos capítols del llibre —introducció i conclusions a banda— corresponen a mirades literàries diferents —algunes d'un escriptor, altres amb gran abundància de veus— i molt riques de la ciutat. Només amb l'explotació dels filons que s'hi apunten —i de la informació i de la documentació que figura en l'apartat dedicat a la ciutat en el volum de la *Geografia literària dels Països Catalans. Tarragona*, de Llorenç Soldevila—,⁶ es podria confegir una bona quantitat d'itineraris, tant des d'un enfocament històric —la ciutat antiga, la medieval, la vuitcentista— com des d'altres perspectives: literatura i art, literatura de terror —la ja realitzada a partir de contes d'Olga Xirinacs té aquesta peculiaritat—, la ciutat des del mar, i un llarg etcètera, a partir dels textos tant d'escriptors tarragonins com forasters, tant antics —des de la dominació romana— com contemporanis. Els literats tarragonins, que van començar a abundar a partir del segle XIX, si eren ambiciosos i volien fer carrera literària, acostumaven a emigrar, majoritàriament a Barcelona, fins que la facilitat de comunicacions i l'establiment d'estudis universitaris a la zona van permetre que això no fos forçós, des de llavors, la vida literària de la ciutat s'ha manifestat amb força, i la llista de nadius o residents que han aconseguit un relleu en el panorama general català ho confirma. Però l'objectiu d'aquesta intervenció no és traçar una història literària de la ciutat ni establir una relació de lletraferits tarragonins o una llista de les plaques que

consolidació (1890-1939)" que es van celebrar a la Universitat Rovira i Virgili els dies 28 i 29 de març de 2011.

⁵ Joan Cavallé, *Tarragona escrita. La ciutat vista pels escriptors*, Barcelona, Lunwerg editores, 2007, publicat en català i anglès i, en una altra versió, en espanyol i alemany. N'és un escoli l'antologia *Crema Troia a Tarragona. Un miler de versos per a una ciutat*, també a cura de Joan Cavallé (Tarragona, Arola editors, 2007).

⁶ Llorenç Soldevila i Balart, *Geografia literària. Comarques tarragonines i Terres de l'Ebre*, Barcelona Pòrtic, 2010.

assenyalen llocs de naixement o de residència d'escriptors, o dels carrers que els estan dedicats, sinó explorar una interessant possibilitat que ofereix el binomi paisatge-literatura en l'especificitat tarragonina.

La interpretació de la ciutat

a. El naixement de la ciutat moderna

Resulta innegable que Tarragona té un punt a favor interessant: com París, Londres o Oviedo, disposa d'unes excel·lents novel·les que la descriuen en el primer moment clau de l'evolució de les ciutats europees cap a la contemporaneïtat. Són unes novel·les realistes escrites en l'època que aquesta estètica era moderna, entre Balzac i Tolstoi, entre Dickens i Federico de Roberto i que, sobretot, fan comprendre la ciutat amb ambició de totalitat. Em refereixo, és clar, a la trilogia de Josep Pin i Soler, integrada per *La família dels Garrigas*, *Jaume i Niobe*,⁷ un conjunt que forma una única novel·la de més de set-centes pàgines. Tarragona comparteix aquest privilegi amb poques ciutats o viles catalanes: només el Reus de la tercera i quarta dècada del segle XIX repassat, amb tècnica i mentalitat costumista, per Antoni de Bofarull a *Costums que es perden i records que fugen* (1880), s'hi acosta, però no en una novel·la, sinó en unes memòries, i té una altra ambició i una altra dimensió; ni el Valls de *Vilaniu* (1885), de Narcís Oller, esplèndid retaule col·lectiu, no abasta tant. Barcelona només disposa de retrats parcials d'aquesta mena i de qualitat en relats d'Oller, sobretot *La febre d'or* (1890-92).

La trilogia de Josep Pin i Soler és un retrat completíssim de la Tarragona del canvi de l'Antic al Nou Règim, i en aquest concepte adquireix un valor extraordinari per explicar unes formes de vida que comencen a ser substituïdes per unes altres i que es corresponen amb una reestructuració de l'urbanisme de la ciutat. Allò que en aquells anys, una mica més aviat o més tard, s'esdevenia a totes les ciutats catalanes i europees, en el cas de Tarragona, hi està explicat —i si hi afegim altres textos breus de Pin mateix, com “Agro romano” o les proses de costums de joventut, i fins i tot

⁷ L'edició a l'abast de les tres novel·les és a la Biblioteca Catalana d'Arola Editors (Tarragona, 2003).

fragments d'algunes de les seves peces dramàtiques, el conjunt en resultarà afavorit. La importància de la mirada sobre aquesta transformació rau en el fet que explica l'origen de les nostres ciutats actuals, però també en la circumstància que avui persisteix una gran curiositat, composta per ingredients diversos, cap a molts elements d'aquell món ja llavors en desaparició però amb una presència epigonal que s'ha anat allargassant fins gairebé —o sense gairebé, en alguns aspectes— els nostres dies. Per exemple, l'interès sobre els oficis substituïts per la industrialització encara continua, i en aquestes novel·les en trobem d'explicats; encara més, alguns d'aquests testimonis d'una època extingida retornen a l'actualitat, posem per pas, en la recuperació d'unes festes amb l'accent posat en la genuïnitat, una genuïnitat que de vegades es va a buscar en l'Antic Règim. Vull indicar, perquè els nostres complexos per aquesta banda solen ser abundants, que aquest fenomen no és únicament ni principalment català, sinó que el compartim amb països amb estats sòlids i població ben cosmopolita. Tot seguit, s'exposen dotze d'itineraris que serveixen per explicar la riquesa de possibilitats d'aquest cicle novel·lístic per a la comprensió de la ciutat.

Primer: la Tarragona pagesa. La trilogia s'inicia amb una sortida de la ciutat que condueix al mas dels Garriga per situar-nos en la primera de les Tarragones descrites en el conjunt novel·lístic: la pagesa. El pare autoritari, el fill gran de caràcter difícil, la filla angelical, el fill petit seminarista, el pobre protegit per la família rica, també seminarista i la tia conca que substitueix la mare morta sembla que anunciïn una novel·la pairal com d'altres se'n publicaven a la Catalunya del segle XIX. Més d'un crític prestigiós, en la pràctica temerària del vici de suposar sense molestar-se a llegir, ho ha afirmat. S'han equivocat, però aquest és el primer escenari que es pot llegir i recórrer amb el llibre a la mà, en una ruta rural de masos i de pobles propers.

Segon: la Tarragona eclesiàstica. L'ordre s'esquerda de seguida, per la banda dels fills, en la constatació de la crisi d'un sistema fonamentat en l'autoritat absoluta i l'obediència sense esclatxes que s'acaba tan aviat com la base econòmica, agrària, que el sustentava comença a ser substituïda per l'impuls de la industrialització. La rebel·lió de fill petit, Jaume, que esdevindrà un gran músic, i la posterior del protegit

de la família, Narcís, que s'enamora, donen com a resultat dues fugides del seminari. L'etapa prèvia a les defeccions permet penetrar, sobretot si ho complementem amb altres passatges de les novel·les que fan referència a la catedral, el seminari i el palau arquebisbal, en un dels pilars definidors de la Tarragona tradicional.

Tercer: les festes. En un *flash back* d'un capítol sencer, un quadre de costums complet i tancat, es descriu amb gran riquesa de detalls la festa major de setembre de la ciutat, Santa Tecla. D'aquest capítol ja se n'ha tret un gran rendiment: ha servit de base, complementada amb documentació d'arxiu i imaginació, per a la recuperació del seguici festiu de la ciutat després del franquisme, quan ja no se'n conservava gran cosa. Com a conseqüència d'aquesta reconstrucció, qui vulgui veure el capítol en moviment només ha de visitar la ciutat la vigília de Santa Tecla, en el pas del seguici, o el dia de la festa, en la processó, i complementar-ho amb les exhibicions castelleres, sempre amb l'"Intermezzo" de *La família dels Garrigas* a la mà. En la tercera novel·la, amb molta més brevetat perquè l'acció ho imposa, s'hi esbossa una escena, que ha arribat viva fins als nostres dies, de l'altra festa major, Sant Magí. També es pot contemplar en directe el dia corresponent, divuit d'agost, dejuni de la festa.

Quart: el Patrimoni de la Humanitat. Sense limitar-s'hi, la Tarragona monumental, romana i medieval, és descrita en un capítol d'acció aturada, "Magna Tàrraco", que té l'epicentre en la catedral i en el pretori romà, conegut com a Pilats, a l'Edat Mitjana esdevingut palau dels reis catalans i que posteriorment, fins a la postguerra dels anys quaranta del segle XX, es va utilitzar com a rònega presó, les voltes subterrànies del circ —avui atracció per a turistes com a monument romà— en funció de cel·les que supuraven humitat. El conjunt arquitectònic, reconegut com a Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, es pot visitar amb la prosa de Pin i Soler, incardinat en la trama novel·lesca.

Cinquè: la Tarragona marítima. Jaume, el músic, criat per una dida pescadora, havia passat bona part de la infantesa a la casa de la família de la platja. Pin, que hi recicla records autobiogràfics, s'entreté a descriure amb detallisme de costumista les botigues dels pescadors, els estris de pesca, els peixos d'aquesta costa i la manera de

repartir els guanys dels pescadors. També hi trobem, tractats amb el mateix esperit etnogràfic, els detalls de l'ofici de boter. Situats en la façana litoral, comprendrem els canvis produïts a la zona per la construcció de la via fèrria i l'emplaçament dels pescadors en el nou barri del Serrallo. Una lliçó sobre l'evolució de la zona del port.

Sisè: la Tarragona aristocràtica. Destruït l'ordre pairal, la segona novel·la, *Jaume*, és la de l'artista en el nou ordre burgès. Amb l'elegant i jove músic com a convidat, es pot penetrar en una recepció de l'aristocràcia local, grup social també en decadència, en un dels casals del carrer de Cavallers, aquell en què es conserven l'antiga residència dels marquesos de Montoliu —casa pairal de Cebrià i Manuel de Montoliu, i on va sojornar un parent de la família, Josep Maria de Sagarra—, actualment Conservatori de Música de la Diputació, i la dels Castellarnau, avui casa-museu municipal, al costat del que fou casal dels burgesos Yxart —lloc de naixement del gran crític Josep Yxart—, avui esbotzat i renovat sense cap mirament, amb l'excepció de la façana.

Setè: les diversions burgeses. Amb Jaume Garriga, també podem recórrer la vida elegant dels joves burgesos desvagats: les passejades nocturnes d'estiu a la plaça de la Font, els teatres —que mereixen apartat a banda—, les excursions a la ruralia pròxima, ara ja no com a pagesos, sinó com a ciutadans que fan una berenada en un defora tanmateix proveït d'un segell de noblesa, l'aqüeducte romà de les Ferreres, conegut com a pont del Diable.

Vuitè: l'eixample. Amb els apassionats i tempestuosos amors de Jaume Garriga amb Guadalupe Salvat, filla d'un indià que s'havia enriquit amb el tràfic d'esclaus —un dels capítols d'aquesta novel·la es dedica a una persecució per part de la policia marítima internacional del vaixell carregat de negres acabats d'encadenar a la costa africana, episodi que després Pin va convertir en una peça teatral, *La Sirena*—, tornem a abandonar el clos emmurallat per baixar una mica, cap a l'eixample llavors ens construcció, a la casa amb jardí dels Salvat, damunt de la pedrera que proveïa les obres del port. La visita es pot complementar amb el passatge de la tercera novel·la que descriu l'anomenada Rambla, el gran encert urbanístic de la planificació vuitcentista, que, contra el que pot fer suposar el seu

nom, no té cap relació amb un curs d'aigua, sinó que, com en altres poblacions, simplement va copiar el nom del passeig barceloní.

Novè: la Tarragona menestral. En la tercera novel·la, *Níobe*, el nou protagonista, Ramon Garriga, és un noi extraordinàriament humil que fa de fuster. Resseguint la seva activitat, caminem pels carrers plens de tallers i de botigues: fusteries, merceries, cafès, en el retorn a un ordre anterior que persistia en una ciutat poc industrialitzada. Hi podríem afegir, per l'aire costumista, la desfilada de tipus singulars, curts d'enteniment, ximpls, elementals i patètics artistes de carrer que obre la novel·la amb un títol ben expressiu: “Benaventurats els mansos”.

Desè: la Tarragona teatral. A més del paper que tenen les danses dramatitzades a la processó de festa major, de les improvisacions mínimes en un cap de carrer o una placeta a càrrec d'algun personatge mig mancat, les dues darreres novel·les proporcionen descripcions de representacions teatrals complementàries: una sessió del teatre Principal a la qual assisteix Jaume Garriga —*Lucrezia Borgia*, de Gaetano Donizetti—, el mateix escenari vist des de bastidors i la preparació d'una *Passió* per uns aficionats en una casa particular —teatre de sala i alcova— que no arriba a bon port .

Onzè: la Tarragona oficial i la caritat. A l'avui anomenada Rambla Vella, el carrer immediat a les muralles, hi havia —hi ha, en bona part— una rècula d'edificis oficials, alguns dels quals recorden que la ciutat era i és capital provincial: a més de dues esglésies i el teatre, el Govern Militar i l'Institut de Segon Ensenyament. Encara, enganxat al teatre que li proporcionava guanys gràcies a les disposicions tridentines, hi havia l'hospital de pobres, casa de caritat on mor l'últim dels Garriga, jove i sense haver aconseguit conèixer la seva mare, malgrat un periple atzarós de recerca per la Costa Brava i la Riviera italiana.

Dotzè: la Ciutat dels Morts. Difunts tots els Garriga menys una tia Pona vellíssima i embogida que hauria pogut definir-se amb l'esplèndid alexandrí de Joan Alcover, “jo visc sol per a plànyer lo que de mi s'és mort”, l'única Tarragona que resta per visitar és el cementiri, i ho haurem de fer sense entrar-hi, des del primer tram de la pujada a la muntanya de l'Oliva, on una Guadalupe Salvat retornada per

trobar el seu fill que fins llavors havia pensat que havia mort quan era una criatura de pit i que en aquells moments descobrirà que acaba de morir pocs dies abans, i aquella tia Pona convertida en personatge tràgic, gairebé extrahumà, passen comptes amb els nínxols i les tombes del cementiri a la vista, enllà de la paret que uns quants anys després Santiago Rusiñol va pintar en un quadre extraordinari.

Podem comprovar que el rendiment d'aquestes tres novel·les és poc comú, abasta la ciutat amb un caràcter total difícil de trobar en una sola obra, que és habitual que, si de cas, s'hagi d'espigolar en textos diversos i de més d'un escriptor. El seu caràcter de novel·la realista, amb llargs passatges de tècnica costumista, permet caracteritzar aquell moment clau de la l'evolució de Tarragona a què abans ens referíem, aquell en què es comencen a fer evidents unes formes de vida que en desplacen unes altres que —sotmeses a variacions però lentes i no substancials— havien persistit durant segles. A partir de la novel·la de Pin es pot explicar, amb molt de detall i des d'una prosa esplèndida, aquest moment històric, i impressionar les formes de vida antigues, que, per via de nostàlgia relativa o de reciclatge més o menys adulterat a conveniència, continuen interessant, o tornen a interessar, avui. Per tant, la utilitat d'aquests itineraris no és tan sols caminar per un paisatge relacionat amb una obra literària sinó també fer comprendre un moment estratègic de la història contemporània de la ciutat que, en molts aspectes, es pot reconèixer sense gaire esforç en l'urbs actual i que és essencial per entendre-la.

b. Indústria o turisme?

No podíem demanar tant a les dues novel·les de Josep Anton Baixeras, *L'anell al dit* (1964), finalista del premi Sant Jordi 1963, i *Les Mares* (1995). Sobretot perquè, si una cosa volia evitar el novel·lista, contemporani en l'ampli sentit del mot que podia assumir un escriptor jove en els anys seixanta, era caure en les convencions de la novel·la realista. Aquests dos relats comparteixen amb la trilogia de Josep Pin i Soler només dos trets: la protagonista absoluta és la ciutat i se situen en un moment decisiu de la història de l'urbs. Les dades demogràfiques són eloqüents: si en el segle que va de l'època de les novel·les de Pin a Soler a les de

Baixeras Tarragona havia passat de 20.000 habitants a 45.000, en el mig segle transcorregut de l'última data ençà, la xifra ha arribat als 137.000; les conseqüències són imaginables en diversificació i en ocupació urbanística de bona part del terme per una població que en temps de Pin se circumscriu a la ciutat emmurallada i al petit barri del port. Si les novel·les de Pin marquen el pas de la frontera de l'Antic Règim, les de Baixeras se situen en un canvi molt més transcendent per a la ciutat: la instal·lació, al Camp, de la indústria petroquímica i l'afluència de les primeres remeses de turistes, que ho havien de modificar gairebé tot. Gairebé. La panoràmica s'enriquirà si utilitzem, com a suport, els llibres de contes, *Perquè sí* (1957), *Perquè no* (1960) i *Calipso* (1960), i encara ens podrien servir les intervencions que l'escriptor va fer a la ràdio en les darreries del franquisme, publicades parcialment en dos volums, *Carnet tarragoní* (1983) i *Fulls de calendari* (2003). Ara, si la utilització de la trilogia vuitcentista no comporta gaires problemes, perquè la presentació del material per part de Pin ho facilita, les novel·les de Baixeras resulten més complexes. La ciutat descrita, com la de Pin per al seu moment, és prèvia a la ciutat transformada—encara no ha arribat la petroquímica, que el protagonista, com a directiu d'una multinacional, contribuirà a portar, encara no s'hi han instal·lat estudis universitaris—, però és evident que manifesta una sensibilitat superior cap als indicis de modernitat, des d'una ideologia diàfanament esquerrana però sense simplificacions, amb la complexitat que la mirada humanista proporciona. Una denominació literària transparent, Castellet, no amaga la ciutat, sinó que la confirma: “Unes ruïnes a dalt la muntanya. Dempeus, un castell, assiluetant-se a la vora del mar [...] Perfil altívol, senyoria vinguda a menys, bellesa residual... Però quina serena, moderada grandesa!”.⁸ En aquest cas, ens limitarem a quatre itineraris.⁹

Primer: la ciutat burgesa. La Tarragona de les novel·les de Josep Anton Baixeras és plenament burgesa. Les famílies dels protagonistes representen l'«autèntica aristocràcia comarcal», plenament connectada amb l'oficialitat, que resideix a l'eixample, amb la Rambla com a carrer principal, un dels seus establiments, el bar Roig, com a local de moda, el Casino com a societat exclusiva,

⁸ Josep A. Baixeras, *Les Mares*, Barcelona, Columna, 1995, p. 76-77.

⁹ Des d'un plantejament diferent però amb un contingut similar, Montserrat Palau ha mapat la ciutat a “Cartografies de la ciutat de Josep Anton Baixeras: entre Castellet i Tarragona”, dins Montserrat Palau i altres, *Josep Anton Baixeras, literatura i acció cívica*, Benicarló, Onada edicions, 2011.

centre de celebracions socials, i els masos dels afores, amb una prosòpia que es pot remuntar al Modernisme. Una burgesia que, tanmateix, sap les limitacions importants de la ciutat i que, per estiuajar o per un sopar d'una certa categoria, es trasllada fins a Sitges.

Segon: la ciutat oficial. En ple franquisme, el caràcter de capital provincial es manifesta en les escenes al Govern Civil, en l'assistència dels governadors a les celebracions burgeses del Casino, en el diari local —anomenat, sarcàsticament, amb el mateix apel·latiu amb què era conegut popularment, “el Patufet”—,¹⁰ a la incardinació d'aquesta burgesia amb el règim, en l'assumpció de càrrecs com el d'alcalde, en la presó —fins i tot en l'Institut de segon ensenyament, ni que l'escena que s'hi situa sigui d'evocació de l'adolescència— i, sobretot en alguns contes, en la potència econòmica que proporciona el port. Les maquinacions i les corrupcions que van associades a aquesta ciutat oficial, presents a les novel·les, troben l'espai més pròpiament esperpèntic en algunes de les peces dramàtiques de l'escriptor.

Tercer: la ciutat vella. Amb poc protagonisme, com a indret abandonat per la burgesia, que hi conserva casals esbalandrats sense renovar però no hi viu ni s'hi interessa; falta una dècada perquè l'indret es comenci a revalorar. Les qualitats arqueològiques que podrien proporcionar-li una pàtina de prestigi no obtenen gaire relleu en les novel·les, i s'han d'anar a buscar en les intervencions radiofòniques.

Quart: la ciutat que s'anuncia. Una bona sèrie d'indícis de signe divers obren les possibilitats de futur. Els grans motors econòmics de la transformació, o bé tot just apunten, en forma dels primers i vistos com a exòtics turistes, o bé només són projectes, però que ja existeixen en aquesta qualitat, com la instal·lació de la petroquímica —el protagonista de les dues novel·les, directiu d'una gran multinacional, hi participa en primera línia. Els grans propietaris locals estan a l'expectativa del negoci —”—Així, en què quedem: turisme o indústria? —Els Forcada ho tenen ben clar, això: qui pagui primer i més car...”¹¹— i l'especulació urbanística es prepara. És el segon gran moment previ a un canvi en la contemporaneïtat i els constituents de la nova ciutat més variada i complexa estan

¹⁰ Josep A. Baixeras, *Les Mares*, p. 132.

¹¹ Josep A. Baixeras, *Les Mares*, p. 85.

en germen: des dels nous barris d'immigrants —on, quan un dels protagonistes fa una pregunta en català no l'entenen—, a la lluita antifranquista —l'obrerisme, el catalanisme, fins i tot una al·lusió a la lluita armada basca—, una incipient vida nocturna —el bar La Llanterna, de la zona del port—, formes de vida que es comencen a manifestar en públic, com l'homosexualitat, o la referència al primer restaurant xinès obert a la població.

Les diferències entre un i altre escriptor no són només estilístiques. Els separa un segle i els nous indicis que apareixen a les novel·les de Josep A. Baixeras anuncien la incorporació a una contemporaneïtat que comportarà canvis molt més profunds. En la ciutat de les novel·les de Baixeras encara domina un provincianisme que no s'esvairà del tot, però apunten unes possibilitats que, d'una o altra manera, contribuiran a la constitució de la ciutat actual. Josep Anton Baixeras no tenia la intenció tipificadora que, imbricada en una narració realista, havia evidenciat Josep Pin i Soler, però ens podem adonar que d'un escriptor a l'altre tenim traçats els camins de la Tarragona contemporània, i explicades les raons de la seva constitució. Ni que la literatura no tingui aquesta voluntat —és, ras i curt, un producte artístic—, potser explica què va passar i per què millor que moltes interpretacions científiques.

Recapitulació i conclusions

Ciutat d'un gran relleu històric, Tarragona té obertes moltes possibilitats de promoció d'un patrimoni literari que, associat a l'arqueològic, li podria proporcionar una rellevància superior per al turista cultural. Per les raons que sigui —algunes de les possibles i tòpiques s'han apuntat—, fins ara ni la societat civil ni les institucions no han activat uns mecanismes eficaços per dur-la a terme, s'han generat iniciatives però no se n'ha consolidat —de fet, ni s'ha intentat— l'explotació. Es produeix la circumstància, no gaire habitual, que dos cicles novel·lístics, el de Josep Pin i Soler i el de Josep A. Baixeras, expliquen la ciutat contemporània i en permeten una interpretació i que això representa una singularitat en el context català. Tarragona faria bé d'aprofitar-ho per al consum intern —perquè els habitants de la ciutat coneixin aquestes novel·les, se les facin seves i se'n sentin orgullosos— i hauria

d'oferir-ho als visitants interessats en la cultura, vinguin d'on vinguin. Per a aquesta segona operació, al començament es toparia amb un obstacle: Josep Pin i Soler i Josep Anton Baixeras, escriptors coneguts en l'àmbit català, no gaudeixen de la consideració que mereixen. Ni un ni l'altre no han resultat afavorits per les circumstàncies històriques ni per l'evolució de la crítica i la historiografia literària catalanes. Pin perquè es va enfrontar directament amb el Noucentisme, i els noucentistes no perdonaven, perquè les seves novel·les, sense ésser inferiors, van viure a l'ombra de les d'Oller i la nostra cultura no està gaire disposada a acceptar més d'un escriptor canònic alhora i també perquè ja sabem que, fins fa dos dies, i encara, la literatura catalana del segle XIX estava durament menystinguda. Baixeras perquè, després d'un inici literari brillant, es va dedicar durant anys a altres afers i quan va retornar a l'actualitat literària, malgrat la qualitat de la seva escriptura, no se li va concedir un espai de reconeixement general. És per això que la ciutat els hauria d'afermar internament i treballar, amb perseverància, per la seva fama externa. Hi hauria d'estar interessada perquè aquests llibres expliquen la constitució i la conformació contemporània de la ciutat.

Per traçar un itinerari i associar literatura i paisatge, no cal ni tan sols una relació evident entre els dos termes, es pot caminar amb els textos d'un escriptor sense que estiguin relacionats amb els indrets que es recorren. Llavors només s'explica l'escriptor, o el seu art. Tanmateix, posats a llegir en moviment, més enllà dels beneficis higiènics que proporciona el passeig, es poden obtenir excel·lents beneficis de la connexió directa entre la literatura i un referent que l'ha suscitat o que descriu. És quan, en graus diversos, l'explicació de l'escriptor o el text i la del paratge s'alimenten mútuament, i podem aconseguir emocions i plaers afegits en aquesta operació, i, sovint, una comprensió immediata.

En aquesta intervenció s'ha volgut fer un pas més endavant, s'ha volgut mostrar —amb l'exemple de Tarragona i les novel·les de Josep Pin i Soler i Josep Anton Baixeras, aplicable a altres indrets i a altres textos, universabilitzable— que, a més de fer comprendre millor l'escriptor amb l'associació amb un paisatge relacionat, aquest paisatge pot ser interpretat d'una manera diferent amb els instruments que proporciona l'art, que no es limiten a polsar la raó sinó que són

capaços de suscitar l'emergència d'unes fonts d'intel·ligència que acaben essent més profundes perquè fan aflorar l'esperit que anima les persones, els paisatges, les ciutats. Precisament aquesta comprensió literària és la que no es pot transmetre en un article com aquest. Qui hi vulgui accedir, necessàriament, ha de llegir els textos amb les mínimes prevencions possibles, deixar-se manipular per l'escriptor i assumir-ne els riscos. Els guanys ho justifiquen.